

УДК 11/14.000.141

САФОНІК ЛІДІЯ,*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ВІДКРИТІ ФІЛОСОФСЬКІ СИСТЕМИ ЯК СПРОБА ДЕКОНСТРУКЦІЇ МЕТАФІЗИКИ ТОТАЛЬНОСТІ

У статті наголошується, що поступ філософського знання відбувається шляхом переходу "замкнених філософських систем" у "відкриті філософські системи". У замкнених філософських системах домінує устремління до єдиного, а у відкритих філософських системах має місце зміна теоретичних та вартісних орієнтирів філософії, а саме - констатація значущості множинного як підґрунтя толерантних буттєвих смислів. Зазначено, що метафізика тотальності є запорукою тотальності в мисленні та онтологічної несвободи. Підкреслено, що відкриті філософські системи є запорукою толерантності, інакшості в мисленні та онтологічної свободи й громадянськості в соціальному бутті.

Ключові слова: метафізика; тотальність; єдине; множинне; онтологія; відкриті філософські системи; закриті філософські системи; деконструкція; сенс життя; смисли буття.

Постановка проблеми. Уся класична філософія йшла шляхом збирання знання з метою витворення єдиного, оскільки перебувала в межах метафізичного проекту філософії тотальності. Так, у Платона єдине - це Благо, в Аристотеля - першопоштовх, у Плотіна - Все-єдине (*summon ens*) тощо. Проте зазначимо, що в античні часи зароджується полеміка між метафізикою, яка надає переваги єдності над множинністю, та контекстуалізмом, згідно з позиціями якого множинність домінує над єдністю. У той же час спроби деконструкції метафізики тотальності іманентно притаманні всьому історико-філософському розвитку, і протест проти філософії тотальності наростає зсередини. Відкриті філософські системи спонукали до переосмислення здобутків закритих філософських систем, актуалізуючи принцип свободи та толерантності.

Аналіз останніх публікацій. Дослідниками, які стояли на позиціях спроби осмислення проблем деконструкції метафізики, слід назвати Р. Декарта, І. Канта, А. Шопенгауера, С. К'єркегора, Ф. Ніцше, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра, Е. Гусерля, Ю. Габермаса, М. Гайдеґґера, Е. Левінаса, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж.-П. Ліотара, Р. Рорті та інших. Зокрема, серед сучасних російських мислителів відзначимо П. П. Гайденко, В. В. Бібіхіна, Д. Ю. Дорофєєва, С. І. Голенкова, С. Н. Ставцева, В. Подорогу, Т. Васильєву, Н. П. Мотрошилову та інших.

У середовищі українських дослідників, філософська творчість яких пов'язана зі зверненням до метафізичної проблематики, варто згадати І. В. Бичка, Ф. В. Вознюка, А. М. Єрмоленка, Г. А. Заїченка, А. В. Ільїну, В. В. Кизиму, В. Кебуладзе, А. Є. Конверського, Б. В. Козака, С. О. Кошарного, О. М. Лоя, В. В. Ляха, В. О. Панфілова, М. В. Поповича, Є. М. Причепія, В. Г. Табачковського, О. С. Токовенка, О. О. Самчук, Л. М. Сафонік, Е. М. Соболю, О. І. Хому, В. І. Ярошовця, С. В. Шевцова та інших.

Метою статті є спроба показати, що деконструкція метафізики у відкритих філософських системах є процесом вивільнення буттєвих смислів, які є динамічними,

толерантними, багатограними та виступають онтологічною основою свободи людини в мисленні та соціальному бутті.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, поступ філософського знання відбувається шляхом переходу "замкнених філософських систем" у "відкриті філософські системи" [6]. У замкнених філософських системах домінує устремління до єдиного, а у відкритих філософських системах має місце "... зміна теоретичних та вартісних орієнтирів філософії" [Там само, с. 10], а саме - наголошування на вагомості множинного, що слугує прикладом спроби деконструкції усталених метафізичних утворень. В античній філософії "зовнішнім виразом цього процесу є зміна напрямку руху філософської думки в елліно-римській філософії" [Там само].

У той же час можемо зробити висновок, що полеміка метафізики та контекстуалізму, наприклад у доаристотелівській філософії, набула невідомих форм, оскільки мала місце в межах однієї "замкненої філософської системи", філософії загального. Таким чином, незважаючи на те, що в античній філософії були спроби акцентування уваги на існуванні феномена множинного як начала, вони все ж таки не позбавляють її статусу філософії тотальності.

Антична філософія, яка вийшла за "межі когнітивних рамок міфічного світогляду", певним чином окреслила перспективи подальшого шляху філософського знання, який Ю. Габермас визначає так: "... конкретні даності та феномени, що рухаються одне в одному й одне до одного, зводяться до стійкого загального, яке підноситься над плінним буттям" [1, с. 258]. Далі мислитель зазначає: "Страх перед неконтрольованими загрозами, який виявляється в міфах та магійній практиці, замість цього, знайшов своє місце в контрольованих поняттях метафізики" [Там само, с. 260].

Метафізична думка захищає людину від страхів перед смертю та забуттям, самотністю та розчаруванням, невідомим та раптовим, даруючи ідею Єдиного як Бо-

жественного начала, яке вселяє віру та дарує надію. Проблема сенсу життя є серцевиною метафізичної думки. Метафізика постулює думку, що сенс життя іманентно притаманний самому буттю завдяки тому, що трансцендентне начало є причиною усього існуючого, а отже, іманентності сенсу життя. Проте людина прагне свободи в бутті, і саме тому робить спроби звільнитися від тотальності в бутті та мисленні. Відкриті філософські системи дарують людині можливість розправити крила, випробувати себе та свої можливості у творенні нового мисленнєвого взірця та онтологічної реальності. Філософська думка доби Відродження з її злетом помислів, творчого натхнення, оспівування краси людського тіла та духу виступила як відкрита філософська система порівняно зі схоластичною закритою системою філософських помислів. Метафізика М. Кузанського є спробою модерного метафізичного проекту, який постулював свободу в осмисленні Божественної сутності. Відкриття Джордано Бруно та Галілео Галілея розімкнули закритий простір, розкривши людині безмежжя її свободи та самотності у Всесвіті.

Але Н. Еліас наголошує на тому, що найбільш значущим переосмислення взаємозв'язку єдиного та множинного, зміщення акцентів з Ми-ідентичність до Я-ідентичність має місце у філософії Нового часу [2, с. 217]. Культура Нового часу формується на тлі послаблення впливу церкви та родини як певного виду тотальності, звільнення Я від впливу їх домінування. І якщо Р. Декарт не може в силу певних об'єктивних причин констатувати свободу мислячого Я, то П. Рікер уже має підстави заявити, що філософ ставить "достовірність *Cogito* в залежності становище щодо Божественної істинності, яка є першою" і таким чином *Cogito* "зісковзує на другий онтологічний рівень" [7, с. 16]. Саме тому філософію Декарта можна вважати філософією сенсу. На думку М. Гайдеггера, "з Декарта розпочинається завершення західної метафізики" [9, с. 55].

Згодом І. Кант трансформує метафізичну проблему єдиного та множинного в питання про відношення практичного та теоретичного розуму, безкінечного та кінцевого, каузальності свободи та відповідальності, моральності та легальності. На нашу думку, заслуга німецького філософа полягає в тому, що він розуміє, що констатація метафізикою трансцендентного начала не є гарантом сенсу життя. Людина І. Канта вже не є пасивною істотою, яка лише здатна відтворювати світ, а бере активну участь у продукуванні смислів свого життя. Філософ наголошує на тому, що єдине як єдність нашої самосвідомості (трансцендентальна єдність аперцепцій) виступає підґрунтям розмаїтості уявлень людини. Таким чином, людина не занурюється в потік особистих переживань, а змушена повертатися до себе як до суб'єкта, вирішувати питання місця в цьому світі та призначення, сенсу життя в цілому. Трансцендентальна єдність аперцепцій, що не дається емпірично, "а має трансцендентальні передумови й витворюється в розуміючій самосвідомості" [1, с. 264], є запорукою ідентичності людини. Власне "розуміюча самосвідомість" може поставити питання сенсу життя та бути спроможною до його реалізації. Трансцендентальна єдність суб'єкта, що пізнає через самого себе, потребує симетричного поняття трансцендентального поняття світу, яке він називає космологічною ідеєю. Космологічна ідея, тобто поняття розуму, утворює світ (сенс життя) на відміну від синтетичних операцій розуміння (розсудку), що

надає нам можливість щось пізнавати у світі. Інтерпретуючи філософію І. Канта, можна зробити висновок, що розум витворює концепт "сенс життя" та відповідає на питання призначення людини у світі. Філософська думка І. Канта розкриває антиномічну природу людського мислення, яка є гарантом свободи, проте заради стійкого вкорінення в бутті залишає можливість звернення до віри.

Оцінюючи внесок І. Канта в розвиток філософського знання, Ю. Габермас зазначає: "Отже, трансцендентальне поняття світу вже було не в змозі так само, як метафізичне поняття, задовольняти потребу в тім, аби шляхом повернення від усього до єдиного утворювати смисловий взаємозв'язок, який у собі утримує окремі ознаки, пом'якшує негативне, тамує страх перед смертю та самотністю й просто перед новим" [1, с. 265]. Для І. Канта ідея свободи, яка може спиратися на закон моральності, регулює та визначає моральну дію. Людина витворює сенс життя у світі, у якому кожен діє таким чином, ніби він щомиті завдяки своїй максимі є ланкою у всезагальному ланцюгу цілей. Філософська думка І. Канта мала надзвичайно вагомий вплив на становлення філософії постмодернізму, яка намагалася перебороти антиномії критичного розуму. Мисленнєва позиція І. Канта визначила два напрямки подальшого поступу філософської думки: континентальний керунок, який прагне відмовитися від фундаментальних аргументів, що приводить до стирання меж між різними дискурсами (Р. Рорті, насамперед пов'язує цей напрямок з іменами С. К'еркегора, М. Гайдеггера, Ф. Ніцше); другий, аналітичний напрямок, намагається зберегти трансцендентальну основу пізнання та унікальність філософії як науки. Р. Рорті квінтесенцією цього керунок філософії називає філософську візію Р. Рассела, Г. Фреге, Р. Карнапа, дискурс яких домінує в англо-американській аналітичній філософії, Д. Девідсона, Д. Остіна, Г. Патнема, Т. Нагеля, Р. Бернстайна, Р. Блюма, Я. Хакінга, Дж. Роулза, Д. Серля, Т. Скенлона, Ш. Уолліна та інших.

У свою чергу, Г. Гегель поставив питання, як можна помислити тотожність єдиного та множинного, сенсу та смислу. Він намагається досягти примирення двох метафізик, розвиваючи мотиви самокритики, спричинені розвитком метафізичної думки, і водночас намагаючись відновити метафізичне вчення про єдність. Ю. Габермас зазначає, що Гегель "... піддає руйнації платонівський ідеалізм й одночасно додає останню значну ланку в ланцюг традиції, що простягається через Плотіна й Августина, Фому, Кузанського й Піко, Спінозу та Лейбніца. - Однак так, що він особливим чином відновлює концепцію все-єдності (All-Einheit) [1, с. 267]. Єдине Г. Гегель тлумачить як абсолютний суб'єкт, який здійснює акти рефлексії й зумів досягнути рівня самосвідомості, духу, у якому єдине та множинне перебувають одночасно та не протистоять одне одному, знімаючи, таким чином дуалізм форми і змісту, чуттєвого та морального світу. Звідси випливає, що людина одночасно може бути носієм сенсу життя та смислу буття. Відомо синтеза Г. Гегеля дозволяє особливому набути форми конкретно-всезагального, домінуючий смисл трансформувати у сенс. Якщо раніше метафізична думка зверталася до космології, то робота духу у філософії Г. Гегеля здійснюється завдяки медіуму історії, вбираючи його попередні форми. Щоправда, історія не може виступити завершеною структурою розуму та

не може відповідати строго логічним законам розвитку, оскільки випадковості, невірогідності не можуть бути вкладені в схеми діалектичного мислення, і таким чином Г. Гегель долучився до справи деконструкції метафізики. Ю. Габермас зазначає: "Історія з усталеним минулим, наперед визначеним майбутнім й упередженим сьогоденням уже не є історією" [1, с. 269].

Таким чином, метафізика зустрічається з проблемою, що все індивідуальне постає як зовнішнє та випадкове. "Метафізичні форми мислення, - зазначає Ю. Габермас, - пасують перед індивідуальним [Там само, с. 261]. У той же час модерна філософія впадає в іншу крайність неартикульованості індивідуального, яке важко піддати узагальненню та понятійному опису. На думку Ю. Габермаса, "... радикальний контекстуалізм сам народжується від негативної метафізики, яка без перепочинку окреслює майже те саме, що його завжди мислив метафізичний ідеалізм як безумовне і що майже завжди не досягало мети" [Там само, с. 256].

Негативно-онтологічне розуміння єдиного відкрило можливість критики розуму в межах метафізичного знання С. К'еркегором, М. Гайдеггером, Ф. Ніцше, Ж. Деррідою та представниками радикального контекстуалізму Ж.-Ф. Ліотаром та Р. Рорті. Зокрема М. Гайдеггер, розуміючи можливість поглинання єдиним множинного, наполягає на диференціації буття і сущого. У той же час Б. В. Козак слушно зауважує, що М. Гайдеггер перший, хто свідомо та істотно протиставив онтологію як фундаменталь-онтологію та метафізику, цим самим намітивши нове зрушення в предметній саморефлексії філософії. Його розмежування метафізики та онтології вплинуло на подальший розвиток філософії (цей вплив найбільш помітний у Ж. Дерріда через його деконструкцію та в Е. Левінаса через його метафізику Іншого та ін.), а отже, і сучасна ситуація філософування не зрозуміла без нього. [3] Філософія Ж. Дерріда - це постулювання онтологічної свободи у виборі смислів буття. З точки зору Р. Рорті, Ж. Дерріда - не-філософ, або, швидше, пост-філософ, тому що він дистанціюється від будь-якої методології й приймає рішення діяти *privat jokes*. Зіткнувшись із тим, що *Ratio* викриває свою авторитарну природу, вдаючись до засобів самого ж розуму, Ж. Дерріда залишає академічне теоретизування заради вільної гри думки Як бачимо філософська візія Ж. Дерріда допускає блукання у світі людини, яка не замислюється над проблемою сенсу життя, людини, яка існує в царині смислів, що можуть змінюватися, повторюватися, трансформуватися. Життя без сенсу - це ознака людини нашої доби, але вона має змогу наповнювати своє та суспільне буття буттєвими смислами як підґрунтям онтологічної свободи.

Висновки

Філософія ХХ сторіччя є відкритою філософською системою, яка зуміла провести деконструкцію метафізики тотальності. Проте проблема взаємозв'язку єдиного та множинного залишається невирішеною, і це вирішення неможливе, якщо застосувати методику діалектичного мислення. З одного боку, можна прийняти думку М. Кромпеца, що людина пізнає світ за допомогою метафізики в перспективі першоосновних (базисних, тобто первинних) факторів, які зумовлюють основну-причину самої дійсності, і саме тому це знання є

вічним і непорушним. Єдине як витвір метафізичного мислення є запорукою сенсу життя людини у світі, яке стоїть на сторожі проникнення тотальності нічогості у світ. Проте, з іншого боку, метафізика тотальності є запорукою тотальності в мисленні та онтологічної несвободи. Онтологія свободи потребує інакшості в мисленні та інакшості в бутті. Свобода дій, вибору є гарантом "незисковування" в тотальність буття. Таким чином, онтологічні буттєві смисли здатні виступити підґрунтям свободи та сенсу життя людини. Розв'язання цієї проблеми можна знайти у Ж. Лакана, який наголошує, що людина ХХ сторіччя є невизначеною, а отже, немає потреби в констатації єдиного сенсу життя, оскільки її задовільняє поле смислів, які виступають генератором її життєвих принципів. На думку французького мислителя, "Я" може бути репрезентованим лише через Іншого, оскільки "Я" не є стабільним, отже, Інший сприяє самоідентифікації "Я" і має великий вплив на формування смислів буття людини. Таким чином пропадає нагальна необхідність у метафізичному мисленні.

Постмодерна філософія декларує культуру багатозначності. Ж.-Ф. Ліотар та Р. Рорті вказували, що розум не може виступати мірилом орієнтації людини у світі. На їхню думку, немає відмінності між знаннями та поглядами, які здатні толерувати один одному. Р. Рорті зазначає, що ми маємо перевіряти всі чужі погляди нашим власним масштабом. Отже, людині ХХ-ХХІ сторіччя не може бути прищеплений метафізичний сенс життя; оскільки він може бути чужим проектом, вона завжди має перевіряти його своїм власним масштабом та витворювати власні буттєві смисли. Відкриті філософські системи є запорукою толерантності, інакшості в мисленні та онтологічної свободи й громадянськості в бутті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габермас Ю. Єдність розуму в розмаїтті його голосів / Ю. Габермас // Ермоленко А. Є. Комунікативна філософія / А. Є. Ермоленко. - К. : Лібра, 1999. - С. 255-286.
2. Элиас Н. Общество инвалидов / Н. Элиас ; [пер. с нем.]. - М. : Практика, 2001. - 336 с.
3. Козак Б. В. Аналіз понять "метафізика" і "онтологія" в філософії Мартіна Гайдеггера / Б. В. Козак // Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження. - К. : ЦГО НАН України, 2012. - № 27. - С. 359-363.
4. Кромпец М. Беседы о метафизике / М. Кромпец ; [пер. с польского А. Городецкого]. - Люблин, 1999. - 117 с.
5. Лакан Ж. Психоз и Другой / Ж. Лакан // Метафизическое исследование. Статус иного. - СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского филос. Общества ; Алетея, 2000. - Вып. 14. - С. 201-217.
6. Сафонік Л. М. Еклектика як спосіб пізнання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.01 / Л. М. Сафонік ; Львівський національний ун-т ім. І. Франка. - Львів, 1996. - 23 с.
7. Рікер П. Сам як Інший / П. Рікер ; [пер. з фр.]. - К. : Дух і Літера, 2000. - 458 с.
8. Рорти Р. Философия и зеркало природы / Р. Рорти ; [пер. с англ. В. В. Целищев]. - Новосибирск : Изд-во Новосибирского университета, 1997. - С. XXII + 320 с.
9. Хайдеггер М. Время картины мира / М. Хайдеггер // Время и бытие. Статьи и выступления / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Библина]. - М. : Республика, 1993. - С. 41-62.

Сафонік Лідія,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОТКРЫТЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ СИСТЕМЫ КАК ПОПЫТКА ДЕКОНСТРУКЦИИ МЕТАФИЗИКИ ТОТАЛЬНОСТИ

В статье отмечается, что прогресс философского знания происходит путем перехода "замкнутых философских систем" в "открытые философские системы". В замкнутых философских системах доминирует стремление к единому, а в открытых философских системах имеет место изменение теоретических и ценностных ориентиров философии, а именно констатация значимости множественного начала как основание толерантных бытийных смыслов. Отмечено, что метафизика тотальности являются залогом тотальности в мышлении и онтологической несвободы. Подчеркивается, что открытые философские системы является залогом толерантности, инаковости мышления и онтологической свободы, гражданственности в социальном бытии.

Ключевые слова: метафизика; тотальность; единственное; множественное; онтология; открытые философские системы; закрытые философские системы; деконструкция; смысл жизни; смыслы бытия.

Safonik Lydia,

PhD, Professor of Philosophy,
Lviv National University named after Ivan Franko

OPEN PHILOSOPHICAL SYSTEMS AS AN ATTEMPT OF DECONSTRUCTION OF TOTALITY METAPHYSICS

The article states that the progress of philosophy is passing through a transition from "closed philosophical systems into "open philosophical systems". In closed systems philosophical aspirations to a single is dominated. In open philosophical systems one can see the changes of theoretical and value orientations of philosophy. Namely, the ascertaining of significance of multiple as a basis of tolerant existential meanings. It is emphasized that the deconstruction of metaphysics of totality demonstrates the deconstruction of sense of life as someone's alien project. It is emphasized, that the resolution of disputes between metaphysics, which represents the superiority of unity above multiplicity and contextualism, according to which the plurality dominates over unity, is impossible due to the method of dialectical thinking. It is indicated that the metaphysics of totality is the key of the totality in thinking and the lack of ontological freedom. Ontology freedom demands another thinking and another existence. In conclusion it is stressed that the person of the twentieth century is uncertain, and therefore, there no necessity in philosophy of totality, which is the only basis for a finding of meanings of life. The field of meanings which are the generator of life principles fill the person of the present days. So such philosophical system is the key to tolerance of otherness in thinking and ontological freedom and citizenship in social life.

Keywords: metaphysics; totality; single; multiple; ontology; open philosophical systems; closed philosophical systems; deconstruction; sense of life; meanings of life.

REFERENCES

1. Habermas Yu. (1999), The unity of mind in diversity of its voices, In: Ermolenko A., *Communicative philosophy*, Libra, Kyiv, pp. 255-286 (ukr).
2. Elias N. (2001), *Society of Disabled*, Praxis, Moscow, 336 p. (rus).
3. Kozak B. (2012), Analysis of the concepts of «metaphysics» and «ontology» in the philosophy of Martin Heidegger, *Totalogy-XXI. Postnonclassical study*, № 27, pp. 359-363 (ukr).
4. Krompets M. (1999), *Conversations about metaphysics*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu PL SITA, Lublin, 117 p. (rus).
5. Lakan Zh. (2000), *Psychosis and Other, Metaphysical studies. Status of other*, Saint Petersburg, Issue 14, pp. 201-217 (rus).
6. Safonik L. (1996), *Eclectic as a method of knowing*, Abstract of thesis for the degree of candidate of Philosophy sciences in specialty 09.00.01, Lviv National University named after I. Franko, Lviv, 23 p. (ukr).
7. Riker P. (2000), *Itself as Other*, Kyiv, 458 p. (ukr).
8. Rorti R. (1997), *Philosophy and the mirror of nature*, Novosibirsk university publishing house, Novosibirsk, XXII + 320 p. (rus).
9. Heidegger M. (1993), The time of the picture of the world, In: Martin Heidegger, *Being and Time. Articles and speeches*, Republic, Moscow, pp. 41-62 (rus).

© Сафонік Лідія

Надійшла до редакції 06.02.2014